

Červená knihovna proti červené knihovně. Žánrové stereotypy a jejich variace¹

MARKÉTA HOLANOVÁ, Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

HOLANOVÁ, M.: Romance Novels versus Romance Novels. Genre stereotypes and their variations
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 2, p. 114 – 125.

The paper deals with three proeses which employ the genre stereotypes of romance novel. The novels are related in terms of the publishing time (the early 1930s) and the publishing style (serial novels published in magazines), however, what makes them different is the publishing context – the proeses by Jožka Jabůrková are published in the periodicals associated with the Communist Party, the prose by Marie Tippmannová in a politically vague magazine designed for the widest possible readership. In spite of that the pieces of writing can be attributed a similar intention – an effort to vary the traditional genre techniques. The paper focuses on describing the variations, which are seen as the concurrence of the author's intention, the reader's expectation, the genre conventions and the publishing background.

Key words: romance novels, Jožka Jabůrková, Marie Tippmannová, genre stereotypes, publishing context

Dějiny literatury provází představa o formativním působení uměleckých textů. Jednotlivým textům, ale i celým žánrům je přisuzována schopnost „vychovat“, či naopak „kazit“ své čtenáře. Nezřídka bývá tato přiřknutá vlastnost v přímém rozporu se čtenářskou oblibou, tedy čím populárnější text (potažmo žánr), tím větší nebezpečí v něm může být spatřováno. Ruku v ruce s touto představou o zhoubném vlivu beletrie jde její zrcadlový odraz – tedy idea o osvětovém či lidovýmičovném působení vhodné četby. V této studii se zaměříme na tři prozaické texty, v jejichž intenci zřetelně vystupuje výchovná funkce, ale rovněž představa žánru jako konstrukce, jejíž obsah je možno v podstatě libovolně zaměňovat či nahradit obsahem vhodnějším. Cílem této studie je na příkladu tří próz z počátku třicátých let sledovat pokus využít popularity žánru romance za účelem výchovného a ideologického působení.

Sledované texty – romány *Hanko, zpívej!* a *Dítě lásky* Jožky Jabůrkové a román *Chci zvítězit* Marie Tippmannové – jsou si blízké dobou vzniku (počátek třicátých let), způsobem vydání (jde o romány na pokračování, uveřejňované v časopisech), výrazně se však odlišují svým publikačním kontextem – obě prózy Jabůrkové vychází v periodikách spjatých s komunistickou stranou, román Tippmannové v politicky nevyhraněném časopise určeném nejširšímu čtenářskému okruhu. Těžiště stati spočívá v popisu variací žánrových pravidel/stereotypů, které chápeme jako průsečíky mezi autorským záměrem, čtenářským očekáváním, žánrovými konvencemi a publikačním zázemím.

¹ Stať je upravenou verzí příspěvku předneseného na konferenci „...a žili šťastně... Lúboštný román. Jeho podoby a adaptácie“, která se konala 24. a 25. května 2012.

Červená knihovna – struktura a funkce

Červená knihovna (milostný román, romance)² patří mezi tradiční žánry populární literatury, jehož ústřední dějovou linií tvoří vyprávění o milostném vztahu – od seznámení přes překonávání rozličných překážek stupňujících napětí, až po závěrečný happyend (nejčastěji v podobě svatby).³ Narativní struktury těchto textů tendují k jisté stereotypnosti či schematičnosti, uvažuje se o nich též jako o tzv. formulích.⁴ Přes značnou čtenářskou oblibu je postoj literárněkritické veřejnosti k tomuto žánru většinou odmítavý, romance bývá z řady různých důvodů považována za nevhodné či přímo škodlivé čtení – avšak právě její čtenářská obliba z ní činí žánr vyhledávaný k experimentům.⁵

Dagmar Mocná vyděluje tři základní dějové linie, se kterými se čtenář v příbězích červené knihovny setkává. Jde o tzv. sociální fabuli, v jejímž centru stojí příběh milenců, které rozděluje společenské postavení. Dále bývá využívána „fabule nelásky“ – původní nezájem či dokonce odpor postav vůči sobě se přeměňuje v hluboký milostný vztah. Třetí dějovou linií, kterou zmiňuje Mocná, je „didaktizující fabule vzestupu (jíž se červená knihovna protíná s příbuzným žánrem dívčího románu). V těchto případech jde o příběh nenápadné ‚popelky‘, která se vypracuje v úspěšnou a sebevědomou mladou ženu.“⁶ Právě tuto fabuli realizují všechny tři námi sledované romány – *Hanko, zpívej!*, *Dítě lásky* Jožky Jabůrkové a *Chci zvítězit* Marie Tippmannové.

Milostný román podobně jako jiné žánry populární literatury plní zejména relaxační a zábavnou funkci. Jak poznamenává Dagmar Mocná, „romány červené knihovny jen málokdy otevřeně přiznávají relaxační funkci a většinou sledují povznášející etické poslání“.⁷ Téma relaxace, v našem případě čtení pouze „pro zábavu“, souvisí s rozsáhlejším tématem volnočasových aktivit. Tematizaci čtení jako způsobu odpočinku a trávení volného času nacházíme i v časopise *Pražanka*, jež uveřejnil jeden z námi sledovaných románů. *Pražanka* otiskla celostránkový barevný inzerát nakladatelství Rodina právě na edici Červená knihovna, jež nesl nadpis: „Dopřejte si odpočinku!“ Reklama vytváří představu, že dříve ženy sice pracovaly celý den, jejich činnost však nebyla intenzivní a nadto si ji zpříjemňovaly zpěvem. Ženy znaly též volný čas, který využívaly k odpočinku, nikoli však k nicnedělání – pletly. Na soudobou ženu jsou kladeny větší nároky, kterým by žena měla dostát, ovšem nikoli na úkor svého odpočinku, který by opět neměl být „pouhým odpočinkem“, nýbrž – v duchu pragmatiky inzerátka – by měl být využit ke čtení: „Nenechte si brát právo na odpočinek. Mějte vždy několik pěkných románů v zásobě, abyste po nich sáhly, když jste unaveny.“⁸

² Pojmenování „červená knihovna“, „milostný román“ či „romance“ chápeme v následujícím textu jako synonyma. V případě, že hovoříme o konkrétní edici milostných románů, která se posléze stala synonymem celého publikačního typu, užíváme v názvu velké písmeno, tedy Červená knihovna.

³ Více viz MOCNÁ, Dagmar: „Červená knihovna“. In: MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, s. 86.

⁴ Ke konceptu formulové literatury více viz CAWELTI, John: *Adventure, Mystery, and Romance. Formula Stories as Art and Popular Culture*. Chicago : University Press, 1976.

⁵ Připomeňme na tomto místě například prózu Ivana Olbrachta *O Anně, rusé proletářce*, jejíž první verze vyšla též jako román na pokračování a která též pracuje s prvky typickými pro červenou knihovnu.

⁶ Mocná, c. d., s. 87.

⁷ Tamže, s. 87.

⁸ [Inzerát] [edice Červená knihovna]. In: *List pani a dítka*, 1930, č. 13, zadní strana obálky.

I čtení dělnických žen bylo dlouho chápáno jako nicnedělání, po pracovní době měla žena na starosti ještě péči o manžela, děti a domácnost. Odpočinek začal být doporučován až po první světové válce a Stanislav Holubec ve své monografii o pražském dělnictvu k tomu zaznamenává následující citát z časopisu *Rozsévačka*: „Nejsme dámy, a právě proto bychom si měly trochu odpočinout. Vidíte, buržoasti pochopili velmi dobře význam odpočinku... proč my, které skutečně dřeme, máme tolik starostí a špatnou stravu, proč my bychom si neměly pohovět, když nás to nic nestojí, naopak ušetří nám bolesti... Je to ten starý předsudek, že hospodně musí být celý den jako v kole.“⁹

Diskuse o romanci

Jak bylo řečeno v úvodu, červená knihovna vzbuzuje řadu kritických ohlasů z různých důvodů i z různých stran. Na přelomu let 1929 a 1930 se v novinách *České slovo* objevily články Karla Vaňka, které Červenou knihovnu prezentovaly jako „*krvavou mšici našeho knižního trhu*“, „*literární splašky*“ a „*líheň husí ve velkém*“ (v posledních dvou citátech parafrázoval Vaněk dopisy úřednic z Plzně, na které ve svém článku odkazuje). Důvod pro tyto odsudky viděl autor článku v působení přílišné citovosti, na jejímž působení se podílí též nacionální příslušnost: „Je zřejmá převaha německé sentimentality, té sentimentality, která se rovná chorobné zrůdnosti, té sentimentality, která čím více rozšířena, tím zhoubněji působí, neboť má vlastnosti jedu, jenž se tímto způsobem vstřebává do zdravého organismu. – Všechny knihy ‚Červené knihovny‘ jsou takového druhu, že literární kritika se jich nesmí dotknout, aby se sama nezdiskreditovala.“¹⁰

Proti tomuto článku se nakladatelství Rodina pochopitelně prudce ohradilo. Svou edici prezentovalo jako „kladivo“, které sráží příliš vysoké ceny českých knih a nízkou cenu nutí snižovat cenu i ostatní nakladatelství. Odpověď *Českému slovu* byla stylizována jako inzerát, který zároveň informoval o čerstvě vydaném 38. svazku Červené knihovny. *List paní a dívek*¹¹ uveřejnil také reakci Marie Kyzlinkové, která poukazovala na to, že ve svých prózách vypodobňuje vysoké city a vhodné vzorce chování, čímž vlastně čtenáře vychovává.¹²

Ke kritice Červené knihovny rozvířené články Karla Vaňka reagovala na svých stránkách i *Rozsévačka*, která upozorňovala na fakt, že *Hvězda*¹³ a *Pražanka* stojí sice na jiných základech (*Hvězdu* podporuje národněsocialistický a *Pražanku* soukromý kapitál), ovšem obě mají na dělnickou třídu zhoubný vliv: útočí na proletariát a odvádí pracující ženy od třídního boje.

⁹ *Rozsévačka*, č. 7, 12. 2. 1936, s. 2 cit. dle HOLUBEC, Stanislav: *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Plzeň: Žápadočeská univerzita v Plzni, 2009, s. 151.

¹⁰ VANĚK, Karel: „O dobrých knihách a dobrotivých nakladatelích“. In: *Večerník Českého slova*, č. 10, 13. 1. 1930, s. 3.

¹¹ *List paní a dívek* spadal též do portfolia nakladatelství Rodina, vycházel v letech 1924 – 1943. Existovaly též regionální mutace *Listu – Pražanka*, *Moravanka* či *Slovenka*. *Pražanka* měla zprvu stejný obsah jako *List paní a dívek*, k jejich diferenciaci došlo v roce 1930.

¹² KYZLINKOVÁ, Marie: „O dobré a špatné literatuře“. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 5, s. 11.

¹³ Časopis *Hvězda československých paní a dívek* patřil mezi hlavní konkurenty *Listu paní a dívek*, v letech 1925 – 1945 jej vydával nakladatelský koncern Melantrich.

Materiál a publikační kontext

Tři vybrané texty interpretujeme v kontextu romance, k čemuž nás vedou vně- i vnitrotextové znaky – užití charakteristických motivů, název signalizující žánrovou příslušnost, publikační kontext apod. Pochopitelně však žánrová příslušnost nemusí být absolutní, v našem případě vidíme u všech tří textů silnou vazbu také k tzv. románu formování (jednoho ze subžánrů vývojového románu), založeného na představě o formativní moci literatury.¹⁴ Všechny tři romány se románu formování přibližují svou strukturou – jsou tvořeny chronologicky řazenými, postupně gradujícími epizodami, zobrazujícími pohnutý osud hrdinek. Dvě ze sledovaných próz zachycují kromě ústřední postavy také životní příběh její matky, který představuje protipól osudů hrdinek.

Připomeňme nyní alespoň v krátkosti autorské zázemí a publikační kontext sledovaných románů.

Jožka Jabůrková (1896 – 1942), autorka románů *Hanko, zpívej!* a *Dítě lásky*, pocházela z Ostravy.¹⁵ Absolvovala měšťanku a kurz pro učitelky mateřských škol (1911 – 1914), pracovala jako dělnice, pomocná síla v kanceláři či jako ošetřovatelka. Na konci roku 1918 se odstěhovala do Prahy, zapojila se do činnosti sociálně demokratické strany, dělnických tělovýchovných jednot a provdala se za Stanislava Jabůrka. Stala se jedním ze zakládajících členů KSČ, aktivně se účastnila restrukturalizace federace dělnických jednot a v průběhu dvacátých let pak několikrát navštívila sovětské Rusko. Od roku 1929 byla novinářkou z povolání, mj. řídila časopis *Rozsévačka*, a to až do jeho zastavení v roce 1938. V březnu 1939 byla zatčena a v létě převezena do koncentračního tábora Ravensbrück, kde se podílela na ilegální činnosti. Zemřela v červenci 1942.¹⁶

Její prózy nesou řadu autobiografických rysů a autorka v nich sleduje zejména výchovné a ideologické cíle. Těžiště tvorby Jabůrkové spočívá zejména v publicistice a formativní beletrii. I rozsáhlejší texty publikovala časopisecky (kromě sledovaných románů *Hanko, zpívej!* a *Dítě lásky* ještě *Lásky Marty Tomanové*),¹⁷ knižně vyšla pouze její próza pro děti *Evička v zemi divů* – v roce 1932 v nakladatelství Karla Boreckého.

Román *Hanko, zpívej!* uveřejnila Jabůrková pod pseudonymem Ida Ostravská v *Románových novinách*, kde vycházel v prvním a druhém ročníku. *Románové noviny* existovaly v letech 1931 – 1934, v tiráži byl jako majitel, vydavatel a redaktor uveden Karel Borecký. Největší prostor byl v listu věnován beletrii – kromě dvou až tří souběžně otiskovaných próz na pokračování obsahovalo číslo též povídku či dvě, zbytek býval vyplněn publicistikou (politické komentáře, reportáže apod.).¹⁸

¹⁴ Více viz KUPCOVÁ, Helena: „Vývojový román“. In: MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, s. 681 – 686.

¹⁵ Žila s matkou v Idině ulici v Ostravě-Vítkovicích, odtud pseudonym Ida Ostravská (viz HOLÝ, Jiří: „Jožka Jabůrková“. In: FORST, Vladimír et al.: *Lexikon české literatury: Osobnosti – díla – instituce 2/I*, H – J. Praha : Academia, 1993, s. 431).

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ *Lásky Marty Tomanové* vydala Jabůrková pod vlastním jménem Josefa Palečková (za J. Palečka se provdala v roce 1936) v roce 1937 – 1938 v *Rozsévačce*. Viz tamtéž.

¹⁸ Více k *Románovým novinám* viz HUML, Michal: *Mezi Charkovem a Moskvou. Týdeník Románové noviny v kontextu snah o proletářskou literaturu počátku 30. let 20. století*. Diplomová práce. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008.

V prvním čísle listu bylo zveřejněno prohlášení, ve kterém jsou formulovány cíle periodika: řadí se mezi ně především odpor vůči literárnímu braku, který je podsouván proletářskému čtenáři, aby jej odvrátil od jeho dějinného poslání: „„Románové noviny“? Což není dost všelijakých ‚Proudů‘, ‚Kulíšků‘, ‚Cvrčků‘, ‚Zpravodajů‘, ‚Pražanek‘ a ‚Hvězd‘? Nestačí to na rozptýlení pracujících, na odpoutání jejich pozornosti od skutečnosti, od velkých třídních zápasů?

Ano – ‚Románové noviny‘. Ne proto, aby neskutečnými limonádovými příběhy rozptýlily, zaslepily, odvrátily proletáře od jejich dějinného poslání. Ale proto, aby čelili literárnímu braku, který se nejširším vrstvám vnucuje, aby v doplnění denního tisku vylíčením života, jaký skutečně jest v různých zemích, ukázaly jeho věrný obraz, nezamžený různými brýlemi mámení.

Chceme z ‚Románových novin‘ vybudovat dobrý časopis pro dělnictvo. Pomozte nám radou i rozšířením! Redakce“¹⁹ V jednom z dalších čísel je tento cíl formulován explicitněji: „Románové noviny mají těžký úkol. Povídkami a romány naučit čtenáře vidět třídního nepřítele.“²⁰

Román *Hanko, zpívej!* líčil příběh dívky, která posluhuje a stará se o děti v bohaté rodině. Děti však onemocní spálovou angínou, Hanka o ně obětavě pečuje a přitom se sama se nakazí. Nemocná nemá pro rodinu žádnou cenu a je propuštěna. Odchází společně se svou kamarádkou, která v domácnosti též pracovala, a po svém vyléčení pracuje ve Vítkovických železárnách, kde se seznamuje s dělníkem Josefem Laníkem, který záhy opouští republiku a odchází do Ruska. Hanka zůstává ve vlasti a pracuje jako ošetřovatelka v klášteře, kde se seznámí se synem bohatého pekaře, Vilušem, do kterého se zamiluje a otěhotní s ním. Viluš otcovství zapírá a Hanku opouští. Na konci románu se Josef Laník vrací z Ruska. Závěrečná scéna líčí jejich šťastné shledání a jejich společný životní cíl – práci pro kolektiv.

I druhý román Jabůrkové, *Dítě lásky*, byl otištěn pod pseudonymem Ida Ostravská, tentokrát v časopise *Rozsévačka*, kde Jabůrková pracovala jako redaktorka. Stejně jako próza *Hanko, zpívej!*, obsahuje *Dítě lásky* řadu autobiografických motivů. Příběh otevírá životní historie matky Anežky, která je po smrti svých rodičů vychovávána v klášteře, odkud odchází posluhovat do rodiny bohaté vdovy. Zde se zamiluje do syna své zaměstnavatelky, se kterým otěhotní. Svatba nepřichází v úvahu, a tak vdova Anežku vyplatí. Anežka odchází do Ostravy, kde se živí jako švadlena a vychovává svou dceru Helenu. Helenka je svým nemanželským původem postavena do role outsidera, kterou nedokáže zlomit ani svým nadáním a studijními výsledky. Vzhledem k tristním životním podmínkám Anežka po několika letech onemocní souchotinami a Helenka přebírá jak péči o ni, tak o celou domácnost. Po matčině úmrtí a s příchodem první světové války začíná pracovat jako výpomoc v kanceláři, kde se setkává se svým otcem, který však o ni nejeví nejmenší zájem a chce pouze vědět, zda dostala peníze, kterými se ze svého činu „vyplatil“.

Časopis *Rozsévačka* v průběhu své existence prošel několika fázemi, při kterých se měnilo jak personální obsazení, tak orientace časopisu. Z našeho pohledu jsou zajímavá

¹⁹ „Úvodem“. In: *Románové noviny*, 1931, č. 1, s. 2.

²⁰ „Co připravujeme“. In: *Románové noviny*, 1932, č. 10, s. 157.

především ona období, kdy se list profiluje jako časopis pro nerozhodné čtenářky. V takovém případě je nucen otiskovat zábavnou prózu, kterou si „ideologicky nevyzrálé“ čtenářky žádají. Jak poznamenává Petr Šámal, „dalším společným rysem většiny textů byla syžetová i tematická souvislost se soudobou populární literaturou pro ženy. Většinou se jednalo o výchovné romány popisující cestu hrdinek (výjimečně hrdinů) ke komunistickému světonázoru (například G. Z. Petr: Přervaná pouta; Ida Ostravská: Dítě lásky; Vašek Káňa: Barka z cihelny; Walter Schontendt: Děti ulice)“.²¹

Autorkou třetí sledované prózy, románu *Chci zvítězit*, byla novinářka a prozaička Marie Tippmannová (1886 – 1965). Tippmannová působila ve Straně státoprávně demokratické, později národně demokratické. Za stranu národního sjednocení byla zvolena do zemského zastupitelstva (1931). Tippmannová přispívala do časopisů určených zejména širokému ženskému publiku (*List paní a dívek*, *Hvězda*, *Eva*), napsala na 60 románů.²²

Román *Chci zvítězit* uveřejnil na pokračování časopis *Pražanka*, regionální mutace *Listu paní a dívek*. Próza líčí osud dívky Olgy, nemanželské dcery děvečky Anny a statkářského synka. Těhotnou Annu si za úplatu vzal násilnický čeledín, který ji brzy po porodu v opilosti zbije a Anna na následky zranění umírá. Olgu pak vychovává stejná žena, která již vychovala její matku. Děvče je chytré, avšak stejně jako Helena z *Dítěte lásky* trpí postavením nemanželského dítěte. V období dospívání se dostává zpět do péče otčíma, který se živí jako sezónní dělník. Jednoho dne se otčím pokusí Olgu v opilosti znásilnit, ona jej v sebeobraně smrtelně zraní a utíká do Prahy. V Praze se jí daří dobře, nachází zaměstnání a má vážnou známost s bohatým mladíkem, se kterým otěhotní. Po uzdravení po potratu, který se jí málem stává smrtelným, nastupuje jako učnice do opravy psacích strojů, zároveň absoluuje pražskou techniku. Po absolutoriu odjíždí na stáž do Ameriky. Svou pracovitostí zaujme majitele továrny, který se do ní zamiluje a ožení se s ní. Román *Chci zvítězit* se řadou motivů podobá *Dítěti lásky*, tematizuje postavení nemanželského dítěte ve společnosti, chudobu, problematiku potratu. Nový je zde motiv emancipace a vzdělávání („*Naučila jej věřit, že nejvzácnějším pokladem nejsou peníze, které člověk drží v dlani, ale schopnost vytvořit hodnoty nové, ke štěstí vlastnímu i ke štěstí druhých.*“²³).

Úvodní díl románu *Chci zvítězit* vyšel v čísle 14 a podobně jako ostatním uveřejňovaným románům mu předcházela reklamní kampaň. Upozornění na nový román se objevovalo zhruba dvě čísla před začátkem, list rovněž ve dvou či třech číslech za sebou inzeroval nové svazky Červené knihovny.²⁴ V případě tohoto románu však byla reklamní

²¹ ŠÁMAL, Petr: „Beletrie, ženský komunistický tisk a problém kontinuity (Na příkladu Rozsevačky)“. In: JAREŠ, Michal – JANÁČEK, Pavel – ŠÁMAL, Petr (eds.): *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století: Sborník příspěvků ze sympozia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13. – 14. října 2004*. Praha : ÚČL AV ČR, 2005, s. 160.

²² „Marie Tippmannová“ [heslo] In: BENÝŠKOVÁ, Jarmila – VÍCH, František: *Literární Hradec Králové*. Hradec Králové : Okresní knihovna, 1994, s. 152 – 153, HOZMANOVÁ, Eva: „Marie Tippmannová bojovala za lovosický okres, ocenění se dočkala posmrtně až nyní“. In: *Litoměřický deník*, dostupné online: http://litomericcky.denik.cz/kultura_region/20100305tippmannova.html [přístup 20. 3. 2016].

²³ TIPPMANNOVÁ, Marie: *Chci zvítězit*. In: *Pražanka*, 1930, č. 41, s. 11.

²⁴ Běžná publikační praxe v případě úspěšného románu vypadala následovně: román nejprve vyšel na pokračování v časopise, záhy po dokončení byl vydán knižně. Viz MOCNÁ, Dagmar: Červená knihovna.

kampaň poněkud specifická. Nejprve však pro představu uvedeme několik ukázek typické inzerce, zde na knižní edici Červená knihovna:

„Je to krásný, napínavý román Magdy Trottové: Muž, který nepoznal lásky (...) To se dočtete až v románu. Nebudete zklamáni ani dějem, ani osobnostmi, jež v něm vystupují.“²⁵

„Je to krásný, jemný román oblíbené ženské autorky Fr. Lehneové: Proti vůli rodičů. Zvítězí Yva a Renard? Toho se dočtete samy.“²⁶

Inzerční texty jsou si velice podobné, s minimálními obměnami. Román bývá charakterizován jako „krásný“ či „jemný“ a je také zdůrazněna jeho napínavost. Zápletka pouze naznačuje a končí obligátní výzvou ke čtenářkám, aby knihu zakoupily a rozuzlení si samy přečetly.

Reklamní texty k románům, jež byly na pokračování uveřejňovány v časopise, měly podobnou strukturu:

„Náš nový román

jemný, tajuplný, napínavý, s dějem odehrávajícím se střídavě ve skalnatých norských fjordech a na dánském mořském pobřeží; na staletých šlechtických sídlech a zase v prostém obydlí chudé venkovské učitelky; román, který vás strhne svým živým spádem a oslní překvapujícím rozuzlením, román, který jsme právě pro vás získali, začne vycházet už v příštím čísle! (...) Postarejte se o to, aby vám čísla byla přesně dodávána – bylo by vám líto, kdyby se některé pokračování zdrželo, nebo dokonce ztratilo.“²⁷

„TAJEMSTVÍ OBRAZU KRÁSNÉ ŠPANĚLKY: náš nový román bude se vám jistě líbit všem. Román, jak vidíte, je mimo jemných milostných příběhů (...) i plný tajuplnosti a záhad. Proto a také proto, že vyšel z pera oblíbené spisovatelky... čte se přímo nádherně od začátku do konce. Zajistěte si přesné dodávání čísel, bylo by škoda, kdybyste měly přijít jen o jediné pokračování.“²⁸

Struktura jednotlivých inzerátů si je opět velice podobná, téměř pravidelně se střídají přívlastky románu: krásný, jemný, napínavý. Často bývalo také uvedeno, že jde o text známé či čtenářkami oblíbené autorky. Závěrečná formule tentokrát čtenářky nabádá, aby si nezapomněly koupit ani jediné číslo.

Vydávání románu Marie Tippmannové bylo oznámeno v sesterském časopise *List paní a dívek* jen krátkou a neutrální notickou: „Od české spisovatelky Marie Tippmannové, kterou už znáte z četných dobrých článků, má název *Chci zvítězit*.“²⁹ Román zde není nijak charakterizován, pouze je upozorněno na to, že autorka není čtenářkám neznámá a její články jsou hodnotné.

In: c. d., s. 89.

²⁵ [Inzerát] [Magda Trottová: Muž, který nepoznal lásky]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 2, s. 5.

²⁶ [Inzerát] [Fr. Lehneová: *Proti vůli rodičů*]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 9, s. 7.

²⁷ [Inzerát] [E. Bastian-Stumpfová: Tebe jsem hledal!]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 21, s. 7.

²⁸ [Inzerát] [Anna Panhuysová: Tajemství obrazu krásné Španělky]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 5, s. 6.

²⁹ [Poznámka] [Marie Tippmannová: *Chci zvítězit*]. In: *Pražanka*, 1930, č. 12, s. 6.

Inzerce na román Marie Tippmannové je však odlišná, zdůrazňuje zcela jiné aspekty, které by čtenářky měly vzít v potaz:

„Chceme, aby naše čtenářky byly s námi spokojeny a proto se snažíme vybrat pro ně vždycky z dobrého to nejlepší. Tentokrát doufáme, že se nám to zvláště podařilo. Zakoupili jsme neobyčejně zajímavý a zároveň hluboce pravdivý a cenný román z pera ZNÁMÉ A OBLÍBENÉ SPISOVATELKY PANÍ MARIE TIPPMANNOVÉ, kterou znáte a milujete z četných článků, které pro vás píše. Román je hymnou naděje. I kdyby se nám vedlo sebe hůř, nemáme zoufat, protože nevíme, co na nás čeká potom. V tom, a pak v tom, že nás učí chápat a milovat bytosti, které nejvíc jsou nezaviněně odstrkovány – nemanželské děti – je cena tohoto románu. Román má název ‚Chci zvítězit‘ a začne v čísle 283. Zajistěte si včas přesné dodávání čísel.

Doufáme, že oceníte naši snahu přinést dobrý, původní román, dílo vsutku krásné a cenné.“³⁰

Důraz je kladen na zajímavost, ale především na pravdivost a hodnotu románu. Po závěrečné frázi, která apeluje na to, aby si čtenářky zajistily všechna čísla, následuje v tomto případě ještě přání, které román v celku časopisu posouvá na jinou pozici oproti ostatním textům a znovu čtenářku upozorňuje na to, že je román dobrý a cenný. Nezvykle je též zdůrazněna práce redakce, její pátrání po vsutku kvalitním textu.

Motivické variace – průsečíky

V následujících pasážích se zaměříme na tři průsečíky, narativní postupy či motivy, jimiž se všechny sledované prózy vztahují k žánru romance a specifickým způsobem jej variují. Soustředíme se zde na fabuli sociální nerovnosti, motiv nemanželského dítěte a zejména na šťastný konec.

Fabule sociální nerovnosti patří mezi narativní půdorysy, se kterými se v románech červené knihovny setkáváme velmi často, a které, jak již bylo zmíněno, podle Dagmar Mocné, patří mezi základní fabulační modely romance. V případě *Dítěte lásky* Jožky Jabůrkové i románu Marie Tippmannové *Chci zvítězit* je tato fabule dokonce zdvojená – je určující jak pro příběh matky (Anežka Jabůrkové i Anna Tippmannové mají poměr a čekají dítě se synem svých zaměstnavatelů), tak dcery (kde je rovněž tematizováno nechtěné těhotenství).

Motiv nemanželského dítěte patří mezi často užívané motivy, setkáváme se s ním rovněž například v románu *Krb bez ohně* Maryny Radoměrské, jedné z nejznámějších meziválečných autorek, kde je tento motiv doveden do očekávaného konce – bohatý muž nejprve chudou dívku nechce, ale posléze se do ní zamiluje.³¹ Romány Jabůrkové, potaž-

³⁰ [Inzerát] [Marie Tippmannová: *Chci zvítězit*]. In: *Pražanka*, 1930, č. 15, s. 7.

³¹ Radoměrská v *Krbu bez ohně* kombinuje několik fabulačních modelů – fabuli nelásky a fabuli sociální nerovnosti (řečeno termíny Dagmar Mocné): dívka čeká dítě s mužem z lepší rodiny, který je pro ni ochoten svou rodinu opustit. Muž však nešťastnou náhodou umírá a na smrtelné posteli zapřísahá staršího bratra, aby se s dívkou oženil. Bratr toto slíbí a učiní, s dívkou se však nevidá. Při jedné z cest do Prahy se setká s tajemnou ženou, do které se zamiluje. Začne se s ní scházet a řešit otázku rozvodu – záhy však zjišťuje, že tato tajemná žena je již jeho manželkou.

mo celý diskurz, ze kterého vycházejí, prezentují tento fabulační model nejen jako ne-reálný, ale přímo škodlivý. Nabízejí proto deziluzivní (a dle svého přesvědčení) realističtější konec matčina příběhu – mohovitý muž opouští dívku i dítě. Tippmannová rovněž pracuje v Annině příběhu s deziluzivní variantou, kterou ještě graduje – úmrtím.

Jak v časopise *Pražanka*, tak v *Listu paní a dívek* jsou vyzdvihovány konzervativní hodnoty spočívající především v manželství. Tyto hodnoty časopis prosazoval velice důsledně. Podoba lásky, kterou časopis buduje, je značně idealizovaná a razantně prosazovaná. Pro román otiskovaný v konvenčním ženském listu je konec v podobě sňatku a následného mateřství jediný správný, jak se můžeme dočíst například v anotaci románu od Marie Kyzlinkové: „Nejdál a nejvýš‘ každé skutečné ženy jest láska, manželství a – mateřství,³² či na titulní straně: „Mateřské štěstí je pro pravou ženu přece jen tím nejopravdovějším na světě.“³³

Zarážející je v tomto ohledu přístup autorky k líčení Olžina potratu, už tím, že k němu vůbec dojde, vzhledem k významu, jež je mateřství v ženských časopisech přisuzován. Olga je zde podána jako oběť. Hlavní vinu nese její nezodpovědný milenec, nikoli naivní Olga.³⁴

Význačné místo příběhu – konec – je v romancích v podstatě standardizován obligátním happy endem. Podívejme se, jak vypadá v námi sledovaných románech. Všechny tři autorky jsou si vědomy významu šťastného konce, jeho nepostradatelnosti pro naplnění žánrových pravidel. Nejprve se podívejme na romány Jožky Jabůrkové. Próza *Hanko, zpívej!* vrcholí shledáním Hanky a její platonické lásky Josefa Lanika, který odešel do Ruska, *Dítě lásky* končí setkáním Heleny s jejím otcem:

„*To záleží na nás. Přijel jsem burcovat. V Rusku už mne není třeba. Vláda rad je zajištěna.*

Ruské šachty a huti jsou v rukou dělníků. Ostravské dosud v rukou pánů...‘

„Chci ti pomáhat...‘

Malé, osobní starosti zmizely. Našla svůj životní cíl.“³⁵

„*Dítě lásky‘ – není větší ironie pro statisíce dosud vysmívaných, dosud přehlížených dětí.*

Toho dne přestala být Helena dítětem lásky. Poslední zbytky sentimentální výchovy s ní spadly. Začala hledat nový domov, nové cesty, nový životní cíl. Našla ho po dlouhém tápání ve společném boji milionů. Jest šťastná, trvale šťastná v nejvyšším, nejkrásnějším smyslu. Neboť její štěstí – její domov, to není úzký kruh plaché rodiny, jež dnes, zítra může být zničena nezaměstnaností, úmrtím, válkou. Je šťastná a silná vírou, která nezklame – vírou v radostný zítřek, v nový svobodný svět, za nějž s nadšením bojuje.“³⁶

³² [Inzerát] [Marie Kyzlinková: Dál a výš]. In: *List paní a dívek*, 1929, č. 40, s. 6.

³³ [Titulní strana] [Mateřské štěstí...]. In: *List paní a dívek*, č. 18, titulní strana.

³⁴ Podobná situace je tematizována v románu *Dítě lásky*, ovšem rozestavení postav je jiné. Anežka není zcela bez viny, neboť je zkažena četbou milostných románů a slibuje si od sňatku společenský vzestup.

³⁵ OSTRAVSKÁ, Ida: *Hanko, zpívej!* In: *Románové noviny*, 1931, č. 1, s. 188.

³⁶ OSTRAVSKÁ, Ida: *Dítě lásky*. In: *Rozsévačka*, 1930, č. 12, s. 8.

Obě prózy výrazným způsobem varují happy end, který bychom u romance očekávali – individuální štěstí³⁷ nahrazuje štěstí v činnosti pro kolektiv. Opačná varianta, tedy konvenční happy end v podobě svatby či smírné shledání otce a dcery, byla zejména v *Rozsévačce* terčem silné kritiky, především kvůli své spjatosti se soudobou populární četbou pro ženy. Zábavná četba měla v *Rozsévačce* pozici „trpěné nutnosti“, kterou vyžadují „indiferentní“ nebo „nevyspělé čtenářky“. Milostná četba je na stránkách *Rozsévačky* problematická především ze dvou důvodů: uráží proletariát, ale především odvádí dělnickou ženu od třídního boje. Přináší odpočinek a zapomenutí, které ovšem zapřičiňují to, že si žena svou bídu neuvědomí a nebrání se jí. *Rozsévačka* se s tímto přístupem snaží bojovat a v jedné z redakčních zpráv je popsána jako pravý přítel, který neodvádí pozornost od problémů. Tento motiv se objevuje rovněž v *Dítěti lásky*: „Bývaly dny, kdy Anežka proseděla nad knihou celý den, sníc stále, že je hrdinkou toho kterého románu. Odebírala jich několik: *Cikánské dítě*, *Dvě ženy pod jednou střechou*, *Dcera Mussoliniho*, *Tajemství zámku Felseku*. Srovnávala se s nevinými pronásledovanými chudými dívkami, z nichž se nakonec vždy vyklubaly podvržené hraběnky.“³⁸ Pro postavu Anežky je tato četba v podstatě počátkem jejího konce – i pod jejím vlivem má Anežka poměr se synem své zaměstnavatelky (podle románů by vše mělo skončit svatbou), posléze se povyšuje nad své sousedy v Ostravě.

Próza Marie Tippmannové *Chci zvítězit* je až do svých závěrečných řádků velice podobná předcházejícím dvěma románům – hrdinka je již od svého dětství v pozici outsidera, nicméně neztrácí naději a odhodlání bojovat za lepší svět. V závěru však román *Chci zvítězit* naráží na své publikační zázemí, kontext časopisu, ve kterém je vydáván a kde panuje přesná představa o podobě šťastného konce – jedinou možnou variantou je zde sňatek.

Neorganičnost tohoto vyústění pramení především z asymetričnosti vůči zbytku textu, v několika odstavcích je zde razantně zredukován materiál, který by v jiné situaci sám vystačil na milostný román. V závěru románu hrdinka cestuje do Spojených států, kde působí jako inženýrka. Řediteli továrny prezentuje svůj vynález – nový typ psacího stroje, ředitel je okouzlen a dojat jejím osudem: „Řekla jste, že těžko věřit něčemu, co pro vás nikdy neexistovalo. Dovolíte, abych Vás té víře učil? ‘Olginy oči se rozšířily, dvě velké slzy stékaly s jejích tváří. ‘Nebude to již trochu pozdě? Je mi dvacet osm let,‘ řekla tiše. ‘Budete-li učenlivá, dohoníte rychle, co jste zanedbala.‘“³⁹ O čtyři řádky později, v poslední kapitole, která se vejde do jednoho sloupce, již auta stojí před katedrálou a slaví se Olžin sňatek s „jedním z nejbohatších a nejpodnikavějších mužů Ameriky“.⁴⁰

Závěr

Ve třech vybraných románech, které spolu časově, žánrově a tematicky souvisí, avšak liší se svým publikačním kontextem, jsme se pokusili poukázat na motivy, jež jsou

³⁷ O této variantě bychom mohli uvažovat v případě románu *Hanko, zpívej!*, který vrcholí setkáním milostného páru, právě jeho přítomnost váže prózu úžeji k žánru červené knihovny.

³⁸ Tamže, č. 1, s. 9.

³⁹ Tippmannová, c. d., č. 41, s. 11.

⁴⁰ Tamže.

důležité pro daný publikační prostor a pro danou čtenářskou obec. Nejvýrazněji se toto čtenářské očekávání – či lépe představa o čtenářském očekávání – projevuje v závěru románu. Pro červenou knihovnu je typický šťastný konec v podobě uzavření manželství, jež je především v prvních dvou prózách vnímán s výrazně negativní konotací. Stereotypní konec je zde nahrazen alternativní variantou happy endu.

Třetí próza pak funguje jako složitý systém potvrzování ustálených stereotypů ženské četby a zároveň pokus s nimi polemizovat. Polemičnost spočívá v nezvyklých tématech (jejich neobvyklost spočívá především v míře naturalističnosti či v zobrazení pro daný kontext tabuizovaných, viz např. Olžin potrat). Sílu konvencí a nemožnost (či nechut) se z nich zcela vyvázat dokládají závěrečné pasáže románu, které v sobě tyto stereotypy koncentrují – hrdinka se provdává za bohatého muže.

PRAMENY

- KYZLINKOVÁ, Marie: „O dobré a špatné literatuře“. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 5, s. 11.
OSTRAVSKÁ, Ida: Dítě lásky. In: *Rozsévačka*, 1930, č. 43, s. 9 – 1931, č. 12, s. 8.
OSTRAVSKÁ, Ida: Hanko, zpívej! In: *Románové noviny*, 1931, č. 1, s. 2 – 1932, č. 12, s. 188.
TIPPMANNOVÁ, Marie: Chci zvítězit. In: *Pražanka*. 1930, č. 14, s. 6 – č. 41, s. 11.
VANĚK, Karel: O dobrých knihách a dobrotivých nakladatelích. In: *Večerník Českého slova*, č. 10, 13. 1. 1930, s. 3.
„Co připravujeme“. In: *Románové noviny*, 1932, č. 10, s. 157.
[Inzerát] [Anna Panhuysová: Tajemství obrazu krásné Španělky]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 5, s. 6.
[Inzerát] [E. Bastian-Stumpfová: Tebe jsem hledal!]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 21, s. 7.
[Inzerát] [edice Červená knihovna]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 13, zadní strana obálky.
[Inzerát] [Fr. Lehneová: Proti vůli rodičů]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 9, s. 7.
[Inzerát] [Magda Trottová: Muž, který nepoznal lásky]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 2, s. 5.
[Inzerát] [Marie Kyzlinková: Dál a výš]. In: *List paní a dívek*, 1929, č. 40, s. 6.
[Inzerát] [Marie Tippmannová: Chci zvítězit]. In: *Pražanka*, 1930, č. 15, s. 7.
[Poznámka] [Marie Tippmannová: Chci zvítězit]. In: *Pražanka*, 1930, č. 12, s. 6.
[Titulní stránka] [Mateřské štěstí...]. In: *List paní a dívek*, 1930, č. 18, titulní stránka.
„Úvodem“. In: *Románové noviny*, 1931, č. 1, s. 2.

LITERATURA

- „Marie Tippmannová“ [heslo]. In: BENÝŠKOVÁ, Jarmila – VÍCH, František: *Literární Hradec Králové*. Hradec Králové : Okresní knihovna, 1994.
HOLUBEC, Stanislav: *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2009.
HOLÝ, Jiří: „Jožka Jabůrková“. In: FORST, Vladimír et al.: *Lexikon české literatury: Osobnosti – díla – instituce 2/I, H – J*. Praha : Academia, 1993.
HOZMANOVÁ, Eva: „Marie Tippmannová bojovala za lovosický okres, ocenění se dočkala posmrtně až nyní“. In: *Litoměřický deník*, dostupné online: http://litomericky.denik.cz/kultura_region/20100305tippmannova.html [přístup 20. 3. 2016].
HUML, Michal: *Mezi Charkovem a Moskvou Týdeník Románové noviny v kontextu snah o proletářskou literaturu počátku 30. let 20. století*. Diplomová práce. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008.
KUPCOVÁ, Helena: „Vývojový román“. In: MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004

- MOCNÁ, Dagmar: *Červená knihovna*. Praha – Litomyšl : Paseka, 1996.
- MOCNÁ, Dagmar: „Červená knihovna“. In: MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004.
- ŠÁMAL, Petr: „Beletrie, ženský komunistický tisk a problém kontinuity (Na příkladu Rozsevačky)“. In: JAREŠ, Michal – JANÁČEK, Pavel – ŠÁMAL, Petr (eds.): *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13. – 14. října 2004*. Praha : ÚČL AV ČR, 2005.

Mgr. Markéta Holanová
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i.
Na Florenci 3/1420
110 00 Praha
ČR
e-mail: holanova@ucl.cas.cz